

**PERFORMANȚA EXPORTURILOR,
DIVERSIFICAREA ACESTORA ȘI
CREȘTEREA ECONOMICĂ
(cazul Republicii Moldova)**

Victoria FALA

*Cercetător științific
Institutul Național de Cercetări Economice
Republica Moldova
clipavictoria@gmail.com*

Alexandru FALA

*Cercetător științific
Institutul Național de Cercetări Economice
Republica Moldova
Economist, Centrul Analitic
independent „Expert-Grup”
sandufala@yahoo.co.uk*

Abstract

There is a vast literature aiming at researching the link between export diversification and economic growth. There is no doubt that the more diversified is the basket of products exported by on country, better it will do economically. Although a reciprocal relationship does exist between the two variables. Some basic macro indicators should improve when promoting policies for export diversification, as real GDP growth acceleration and its volatility reduction. Sustaining export growth and diversification became an important aim of the Moldovan authorities to be achieved through the export promotion and investments attraction Strategy implemented in 2016-2020. Moldovan' external trade performance is poor. It is expressed, mainly by a huge deficit of the external trade balance and a very low share in world exports. Moldova is implementing the Roadmap on national competitiveness enhancement and the Association Agreement with EU since 2014. The aim of this paper is to evaluate the progresses Moldova have achieved to diversify its exports during the implementation of the above mentioned policies; to improve some other relevant trade performance indicators and the link between export concentration, export and GDP evolutions. There have been selected and analyzed a set of key relevant indicators of trade performance in dynamics and in comparison with other countries from

Central and Eastern Europe. Special focus was given to export concentration and diversification and the link between the first indicator, export and GDP growth.

Key words: *trade performance, export diversification, competitiveness, economic growth, volatility, trade openness*

JEL classification: *F13, F14, F17, F43*

Introducere

Republica Moldova este o economie mică deschisă. Modestele performanțe economice plasează Republica Moldova printre ultimele state din Europa la capitolul venituri: în 2018, PIB-ul constituia circa 11,4 mld. USD, iar unui locuitor îi reveneau aproximativ 4,2 mii USD sau circa 9,6 mii USD PPP.

Structura economiei naționale indică asupra unor condiții precare de dezvoltare. Moldova este printre statele europene cu cea mai mare pondere a sectorului agricol în PIB, ceea ce determină și o pondere înaltă a produselor agroalimentare în exportul de mărfuri (42,1% în). Dacă excludem reexporturile această cota ar fi de 57,5%. Totodată, din cauza unor probleme structurale, cum ar fi decapitalizarea sau înalta fragmentare a spațiilor agricole, sectorul are o productivitate redusă. De asemenea, și industria nu dispune de resursele tehnologice și umane necesare pentru o dezvoltare mai avansată. Ușoara ascensiune dintre 2010 și 2018, când cota industriei în PIB s-a majorat de la 13,1 la 14,3%, s-a produs din contul utilizării extensive a forței de muncă prin dezvoltarea schemelor de lohn în anumite ramuri, precum fabricarea încălțămintei și îmbrăcăminte sau asamblarea cablurilor. Astfel, economia Republicii Moldova are un nivel scăzut de diversificare, fapt care se reflectă și asupra exportul de mărfuri care sunt relativ concentrate atât pe categorii de produse cât și pe piețe de desfacere. De asemenea, este absolut necesară o îmbunătățire a competitivității produsele moldovenești atât pe piața internă, cât și pe cea externă.

În acest context, scopul de bază al politicilor economice promovate de țară constă în accelerarea ritmurilor de creștere economică și reducerea discrepanței față de țările UE, ceea ce în final ar duce la sporirea standardelor de viață ale populației. Acest deziderat se încearcă a fi atins prin promovarea modificărilor structurale ce ar stimula productivitatea și ar determina sporirea competitivității țării. .

În acest sens în 2014, Republica Moldova a semnat Acordul de Asociere cu UE, care includea și Acordul de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. Pentru a spori șansele țării de pe urma Zonei de Comerț Liber cu UE au fost elaborate și acum sunt în proces de implementare „Foia de parcurs pentru ameliorarea competitivității (2014-2020)” și „Strategia națională pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor 2016-2020”. Trebuie de menționat că scopul principal al Strategiei est diversificarea și accelerarea exporturilor și reducerea decalajelor tehnologice comparativ cu alte state.

În cadrul, acestui articol autorii și-au stabilit drept scop evaluarea progreselor țării în sporirea performanței exporturilor, iar o atenție sporită a fost acordată diversificării. La fel, a fost analizată relația dintre diversificarea exporturilor și creșterea economică.

1. Literatura

Multiple studii au abordat diverse aspecte ale corelației dintre creșterea economică și diversificarea exporturilor care este asociată diversificării structurii economiei, în ansamblu. Heiko Hesse (2008) a determinat o relație non-liniară dintre diversificarea exporturilor și PIB per capita. Autorul a confirmat rezultatele altor studii efectuate în domeniu și a concluzionat că concentrarea exporturilor este dăunătoare creșterii economice în țările în curs de dezvoltare. Astfel, pentru a se dezvolta, acestea trebuie să promoveze schimbările structurale ale economiei, ce ar spori productivitatea și ar determina creșterea veniturilor pe cap de locuitor.

Analizând concentrarea exporturilor și creșterea PIB-ului per capita în mai multe state în perioada anilor 1961-2000, Heiko Hesse (2008) a concluzionat că țările care și-au diversificat exporturile în deceniile precedente au reușit să înregistreze majorări mai semnificative ale PIB-ului per capita. Rezultatele estimărilor au devenit mai robuste când a fost exclusă grupa țărilor OECD și a fost inclus indicatorul deschiderii economice. Astfel, relația dintre creșterea diversificării și veniturile pe cap de locuitor este mai relevantă pentru țările în curs de dezvoltare. Totodată, se pare că pentru țările dezvoltate specializarea este mai benefică. Ori la atingerea unui nivel înalt al veniturilor pe cap de locuitor, țările urmează o tendință de respecializare (Hesse H., 2008, p.11).

Una dintre explicațiile corelației negative dintre gradul de concentrare și creșterea PIB per capita este deteriorarea termenilor de

schimb, cu precădere pentru țările dependente de exportul de bunuri primare (Hesse, H., 2008, p. 13). Structura exporturilor este un indicator important pentru explicarea relației dintre gradul de concentrare a exporturilor și creșterea economică.

Mai mult ca atât, diversificarea exporturilor vine, oarecum în contrast cu teoria specializării promovată de economiștii clasici. În condițiile economiilor deschise, sectoarele cu un grad înalt de specializare sunt mai puternic expuse șocurilor externe. Diversificarea, pe de altă parte, poate contribui la reducerea volatilității macroeconomice a țărilor (Giri, R., Quayyum, S.N.; Yin, R.J., 2019), dar și la o distribuire a investițiilor în activități noi și creșterea nivelului de cunoștințe aplicat de producători. Mona Hadded (2012) a arătat că deschiderea economică reduce volatilitatea în economiile cu un grad de diversificare suficient de înalt, însă determină creșterea volatilității în economiile cu un coș de produse relativ concentrat.

Imbs and Wacziarg (2003), Cadot Olivier, Carrere Céline, Strauss-Khan Vanessa (2009), la fel, prin cercetările sale au confirmat existența unei relații pozitive între gradul de diversificare a exporturilor și PIB per capita. Corelația dintre acești indicatori, cu precădere în cazul diversificării pe marja extensivă ia forma literei U întors. În același timp, analizând acel nivel al veniturilor în care țările încep să se respecializeze, Imbs and Wacziarg (2003) concluzionează că țările cu un grad de deschidere economică mai mare ating punctul de inflexiune mai devreme. Totodată, corelația dintre acești doi indicatori pare să fie mult mai complexă și necesită o analiză de sistem a performanței exporturilor. Ori, spre exemplu Rodrik (2006) și Acharyya (2007) notau că nici diversificarea și nici specializarea nu promovează creșterea economică, dacă se exportă, cu precădere, produsele cu o valoare adăugată joasă, cum ar fi bunurile primare.

Pe de altă parte, Hausmann, Hwang, and Rodrik (2006) au dezvoltat un indicator care măsoară gradul de productivitate asociat coșului de produse exportate de țările lumii – EXPY. Studiile au arătat că țările care exportă produse cu un nivel înalt al productivității înregistrează ritmuri de creștere mai înalte comparativ cu statele care exportă produse cu un nivel redus al productivității (Hesse, H., 2008).

Putem presupune ca diversificarea activităților economice, chiar și a celor cu valoare adăugată joasă, poate stimula diversificarea continuă a economiei și schimbarea specializării acesteia. De altfel, atât diversificarea

pe orizontală care presupune dezvoltarea sectoarelor noi, cât și pe verticală – de la produse primare la cele manufacturate, asigură externalități pozitive pentru creșterea economică¹.

În teoria economică sunt indicate două beneficii importante care pot fi generate de diversificarea coșului de produse exportate: efectul de portofoliu și dinamic. Primulele reduce expunerea la diverse șocuri generate de fluctuațiile prețurilor pe piețele internaționale și determină o redistribuire sectorială mai echitabilă a investițiilor, pe când al doilea se referă la crearea unui mediu în care sunt dezvoltate noi cunoștințe și tehnici prin penetrarea piețelor noi (Mattia Di Salvo, Pelkmans-Balaoing, E.O., 2015).

2. Metodologia de cercetare, date și ipoteze

Pentru obținerea rezultatelor scontate în cadrul studiului au fost utilizate metode cantitative și calitative de cercetare. A fost efectuată analiza și sintetizarea literaturii relevante în domeniu..

Analiza cantitativă s-a axat pe câteva abordări. Aceasta a inclus analiza temporală a evoluției nivelului de diversificare a exporturilor și identificarea statistică a tendințelor istorice. În acest sens a fost rulată o regresie statistică, în care nivelul de diversificarea pe produs a exporturilor a fost explicată prin trend. Cea de-a doua abordare a constat în depistarea capacităților explicative între creșterea economică, export și nivelul de diversificare a exporturilor. De asemenea, în studiu, pe larg, s-a utilizat analiza statistică descriptivă, inclusiv cea comparativă, care a permis reliefarea dinamicii comerțului extern din Republica Moldova și din alte state din Europa Centrală și de Est: Țările Baltice, Bosnia și Herțegovina, România, Croația, Ungaria, Polonia, Bulgaria, Muntenegru, Serbia, Macedonia, Turcia. În studiu au fost incluși și câteva state din spațiul estic – Georgia și Ucraina.

Principalele date au fost preluate de la: Biroul Național de Statistică al Moldovei; Banca Națională a Moldovei; Banca Mondială (sistemul informațional WITS, care oferă date statistice primare foarte detaliate privind comerțul internațional cu bunuri ale statelor lumii, dar și diverși indicatori de performanță ai comerțului internațional), Fondului Monetar Internațional ș.a.

¹ <https://pdfs.semanticscholar.org/5dd6/e46c3059343b818daf6df94b9fa68816864f.pdf>

În cadrul cercetării se face distincție dintre indicatorii de concentrare (HHI pe categorii de produse și piețe) și diversificare (numărul produselor exportate și a piețelor de desfacere).

Indicele Herfindahl- Hirschman (HHI) pe categorii de produse a fost calculat conform următoarei formulei recomandate în ghidul utilizatorului “Online Trade Outcome Indicators”, World Integrated Trade Solutions a Băncii Mondiale (WITS), Banca Mondială (World Bank, 2013):

$$HHI = (\sum_{i=1}^N (\frac{x_{ij}}{X_j})^2 - \frac{1}{N}) / (1 - \frac{1}{N}) \text{ (formula 1);}$$

Unde N este numărul total de produse i exportate de țara j ;
 $\frac{x_{ij}}{X_j}$ este ponderea fiecărui produs în valoarea totală a exporturilor;

Indicatorii de concentrare și diversificare a piețelor au fost extrași din sistemul informațional WITS. Numărul piețelor de desfacere include piețele pe care s-a exportat cel puțin un produs în valoare de cel puțin 10000USD .

3. Principalii indicatori de performanță ai comerțului exterior al Moldovei

Deschiderea economică a țării, calculată ca suma comerțului exterior cu bunuri și servicii raportat la PIB², a însumat 85,6% în 2018. În perioada implementării Matricei de Politici a „Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității” indicatorul a continuat să se reducă, coborând până la cea mai mică valoare înregistrată începând cu anul 2010 – 88,3% în 2010, 95,5% în 2013.

Gradul de deschidere al Moldovei este foarte mic față de alte state din regiune comparabile ca teritoriu și număr al populației, dar mai dezvoltate din punct de vedere economic. Un alt aspect se referă la ponderea foarte mică a exporturilor în PIB. De asemenea, se evidențiază discrepanța mare dintre raportul export/PIB (30%) și import/PIB (55,6%) care indică asupra competitivității joase a economiei și, nemijlocit a exporturilor moldovenești.

² Conform datelor statistice naționale

Moldova are un grad redus de acoperire al importurilor prin exporturi în comerțul extern cu bunuri, care în 2018 constituia circa 47%. O situație similară se atestă și în Georgia (36,8%), Muntenegru (15,7%), Albania (48,4%). Pentru comparație, media UE constituie 100,9%, iar în Lituania indicatorul era de 91,5%, Letonia - 81,2%, România – 81,5%.

Tabelul 1. Deschiderea economică a Moldovei în profil regional, 2018

	Gradul de deschidere economică, %	Export/PIB, %	Import/PIB, %	Gradul de acoperire a importurilor prin exporturi, %
EU	89,9	46,5	43,4	107,1
Albania	76,0	31,2	44,8	69,7
Bosnia și Herțegovina	97,7	41,1	56,6	72,7
Bulgaria	128,3	65,1	63,2	103,0
Croația	101,6	51,0	50,7	100,7
Estonia	150,6	77,0	73,6	104,7
Georgia	119,4	53,8	65,6	82,0
Letonia	118,2	58,8	59,4	98,9
Lituania	162,2	82,6	79,6	103,7
Muntenegru	110,3	42,7	67,6	63,2
Macedonia de Nord	131,9	59,1	72,8	81,3
Polonia	106,9	55,2	51,8	106,5
Moldova	85,6	30,0	55,6	53,9
România	86,1	41,4	44,7	92,8
Serbia	102,5	47,7	54,8	87,0
Turcia	60,4	29,1	31,3	93,2
Ucraina	103,9	47,5	56,4	84,1

Sursa: calculele autorului în baza datelor UNCTAD statistics; Datele pentru Moldova au fost calculate în baza informației BNS, BNM.

Comerțul extern de bunuri și servicii realizat de Moldova în 2018 a însumat 9796 mil. USD, iar - comerțul cu bunuri a constituit 7233 mil. USD (73,8% din total). Tranzacțiile comerciale externe atât cu bunuri, cât și cu servicii au fost în ascensiune comparativ cu anul 2017.

Comerțul exterior cu servicii al Moldovei are o balanță pozitivă. În 2018, atât exporturile, cât și importurile de servicii s-au majorat cu valori apropiate de 18% față de anul precedent. Surplusul balanței comerțului de servicii a constituit aproximativ 3,3% din PIB.

Tabelul 2. Comerțul exterior cu bunuri și servicii al Republicii Moldova în dinamică

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
PIB, mil. USD	9493,7	9508,1	7746,2	8071,5	9674,4	11443
Balanța cu bunuri și servicii conform BOP6						
Valoarea, mil. USD						
Comerț exterior	9067,7	8831	6968,3	7074,9	8455,3	9795,8
Export bunuri	1898,1	1816,5	1506,9	1547,5	1857,7	1962,1
Import bunuri	5036,5	4857,2	3630,7	3635,5	4426,7	5270,9
Balanța contului cu bunuri	-3138,4	-3040,7	-2123,8	-2088	-2569	-3308,8
Export servicii	1142,5	1142,2	981,5	1060,5	1243,9	1468,0
Import servicii	990,5	1015,1	849,2	831,3	927	1094,7
Balanța contului cu servicii	152	127,1	132,3	229,2	316,9	373,3
Ritmul de creștere (valori nominale), mil. USD						
Comerț exterior	8,3	-2,6	-21,1	1,5	19,5	15,9
Export bunuri	-29,9	-4,3	-17	2,7	20	5,6
Import bunuri	-11,1	-3,6	-25,3	0,1	21,8	19,1
Balanța contului cu bunuri	2,3	-3,1	-30,2	-1,7	23,0	28,8
Export servicii	12	-3,1	-30,2	-1,7	23,0	18,0
Import servicii	18,6	2,5	-16,3	-2,1	11,5	18,1
Balanța contului cu servicii	40,9	-16,4	4,1	73,2	38,3	17,8
Pondere în PIB, %						
Comerț exterior (deschiderea economică)	95,5	92,9	90	87,7	87,4	85,6
Export bunuri	20	19,1	19,5	19,2	19,2	17,1
Import bunuri	53,1	51,1	46,9	45	45,8	46,1
Balanța contului cu bunuri	-35,2	-33,1	-32,0	-27,4	-25,9	-26,6

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Export servicii	12	12	12,7	13,1	12,9	12,8
Import servicii	10,4	10,7	11	10,3	9,6	9,6
Balanța contului cu servicii	1,6	1,3	1,7	2,8	3,3	3,3
Statistica privind comerțul internațional conform BNS, %						
Valoarea, mil. USD						
Export bunuri, mil. USD	2428,3	2339,5	1966,8	2044,6	2425	2706,9
Import bunuri, mil. USD	5492,7	5317	3986,8	4020,2	4831,4	5764,2
Balanța contului cu bunuri	-3064,4	-2977,5	-2020	-1975,6	-2406,4	-3057,3
Ritmul de creștere, %						
Export bunuri, mil. USD	12,3	-3,7	-15,9	4	18,6	11,6
Import bunuri, mil. USD	5,4	-3,2	-25	0,8	20,2	19,3
Balanța contului cu bunuri	27,1	-2,8	-32,2	-2,2	21,8	27,0
Ponderea în PIB, %						
Comerț exterior cu bunuri (deschiderea economică)	83,4	80,5	76,9	75,1	75	74,0
Export bunuri	25,6	24,6	25,4	25,3	25,1	23,7
Import bunuri	57,9	55,9	51,5	49,8	49,9	50,4
Balanța contului cu bunuri	-32,3	-31,3	-26,1	-24,5	-24,9	-26,7

Sursa: conform datelor Băncii Naționale a Moldovei și a Biroului Național de Statistică

În același timp, deficitul enorm al balanței cu bunuri (peste 3 mild. USD în 2018) reprezintă factorul major al degradării contului curent. În 2018, deficitul contului curent raportat la PIB a constituit 10,4%. Principalele cauze ale deficitului comercial sunt:

1. Dotarea slabă a țării cu resurse naturale ce impune importul acestora (ex. resurse energetice) pentru a satisface necesitățile interne de

consum . Indicele de independență energetică³ (exporturile de resurse energetice minus importurile raportat la suma comerțului exterior cu resurse energetice) constituia în 2018 circa 0,96 – ceea ce reflectă un grad înalt de dependență (acest indicator ia valori între -1 și 1).

2. Importul utilajelor, echipamentelor și tehnologiilor pentru producere, pe care Moldova nu le posedă. Totodată, față de alte țări din Europa Centrală și de Est, Republica Moldova are o pondere mică a produselor cu intensitate înaltă în tehnologii în valoarea totală a importurilor;
3. Importul unor bunuri pentru consum atât intensive în tehnologii, cât și în resurse ce vin să satisfacă necesitățile populației și care ar putea fi substituite prin produse autohtone.

Principalele categorii de produse care contribuie la formarea deficitului balanței comerțului cu bunuri sunt: combustibilii, produsele chimice, autovehiculele, articolele prelucrate din metal și metale neferoase, fire, țesături, articole textile, mașini și echipamente de transport ș.a.

În 2014-2016 valoarea deficitului balanței comerciale cu bunuri s-a redus vizibil atât în valori absolute, cât și raportat la PIB - de la -32,3% în 2013 la 24,5% în 2016. În 2014-2015, în condițiile unei conjuncturi economice externe nefavorabile, atât exporturile cât și importurile au scăzut drastic, însă , declinul importurilor a fost mai mare. În 2016, comerțul exterior a început să se redreseze, iar creșterea exporturilor a devansat sporirea importurilor. În 2017 și 2018 – creșterea a continuat, totuși dinamica importurilor a depășit pe cea a exporturilor, iar prin urmare ș balanța comercială a început din nou să se deterioreze.

Principalii factorii care au influențat negativ comerțul exterior în această perioadă au fost:

- Tendința negativă a prețurilor internaționale pentru principalele categorii de bunuri în perioada 2012-2016, care au cauzat scăderea indicilor valorii unitare la bunurile importate și exportate;

³ Indicele calculat conform formulei prezentat în publicația UNCTAD, Key statistics and trends in international trade, 2017 disponibil la https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2017d6_en.pdf

- Instabilitatea economică și politică a partenerilor din spațiul estic, cu precădere Ucraina și Federația Rusă (fiind afectați puternic, inclusiv de dinamica negativă a prețurilor internaționale) care au influențat fluxurile economice cu acești parteneri. Rusia era principalul partener comercial în acea perioadă și o sursă importantă a remitențelor în Moldova. Astfel criza prin care a trecut și răcirea relațiilor cu Moldova a afectat puternic volumul remitențelor în Moldova și a comerțului bilateral cu Moldova. În 2018, cota pieții ruse în exportul moldovenesc s-a redus până la 8,1% (comparativ 30,3% în 2013 și 26% în 2012);
- Temperarea puternică a consumului intern;
- Înăsprirea politicii comerciale a Rusiei față de Moldova în 2014;
- Criza financiară din Moldova în 2014-2015;
- Volatilitatea producției agricole pentru export;

Totuși, trebui de menționat că dinamizarea relațiilor comerciale cu UE, inclusiv datorită creării Zonei de Liber Schimb, a ameliorat, într-o anumită măsură efectele factorilor negativi.

În acest context, în comerțul cu bunuri s-au înregistrat următoarele tendințe:

- Exportul a însumat 2,7 mild. USD (circa 24% din PIB) în 2018 și a sporit cu 11,6% față de 2017. Totuși, majorarea din 2018 a fost cu 7 p.p. mai mică decât avansarea din 2017. Reducerea ritmului de creștere s-a produs din cauza diminuării de aproape 2 ori a ritmului de creștere a volumului fizic de produse exportate (indicele volumului fizic a constituit 106,2%), cu precădere din contul contractării livrărilor de produse de origine agroalimentară și a indicelui valorii unitare a exporturilor cu 0.4p.p. (IVU a constituit 105,1%);
- a.) Creșterea exporturilor în 2018 a fost determinată de evoluțiile pozitive înregistrate pentru toate cele 4 categorii mari de produse: agroalimentare, manufacturate, combustibili și materii prime. Cele mai dinamice au fost exporturile de produse manufacturate, valoarea cărora a sporit cu 19,3% față de 2017. Pe de altă parte, exportul de produse agroalimentare a crescut cu un ritm foarte modest de 3%, iar cu excepția reexporturilor majorarea a reprezentat, doar, 1,7%. Printre produsele ce au contribuit cel mai mult la creșterea exporturilor se numără:

mașinile și echipamentele electrice; cerealele; mobila; îmbrăcămintea și accesoriile, altele decât tricotate și croșetate; băuturile; uleiurile și grăsimile animale sau vegetale. Influența negativă asupra valorii exporturilor a fost determinată de contractarea livrărilor de fructe și legume, preparate din acestea; zahăr; lapte și produse lactate; ouă de păsări; miere naturală; produse comestibile de origine animală, nedenumite și necuprinse în altă parte.

- În 2014-2018 exporturile au crescut în mediu, anual, cu 2,9%, ritmul scăzut fiind cauzat de evoluțiile negative în 2014-2015 și creșterea foarte modestă în 2016;
 - a.) În perioada dată indicele volumului fizic (IVF) la export s-a menținut pozitiv, totodată a fost foarte mic, cu precădere în 2014 și 2015. Astfel, în 2014-2018, majorarea medie anuală a IVF a constituit circa 5,9%, comparativ cu 11,6% în 2009-2013;
 - b.) IVU la export, în mediu, anual, a înregistrat evoluții negative atât în 2009-2013 cât și în 2014-2018;
- Importul a însumat 5767,3 mil. USD (circa 51% din PIB) în 2018 și a fost în creștere cu 19,3% față de 2017. Ritmul anual de creștere s-a modificat nesemnificativ comparativ cu 2017 (20,2%). Creșterea valorii unitare a produselor importate au temperat comparativ cu anul precedent (de la 14,5% la 8,9%), însă dinamica acestora a fost mai mare comparativ cu prețurile bunurilor exportate.

În ultimii 2 decenii Moldova înregistrează termeni de schimb negativi (cauzați de o evoluție mai bună a prețurilor la bunurile importate comparativ cu cele exportate), ceea ce scoate în evidența costul înalt al importurilor. După o ușoară creștere a termenilor de schimb în 2015-2017, în 2018 indicatorul s-a diminuat din nou sub valoarea de 100%. În cazul unei cereri elastice pentru importurile și exporturile moldovenești înrăutățirea termenilor de schimb putea fi însoțită și de efecte pozitive asupra balanței comerciale pe termen mediu. Totodată, cererea pentru importurile moldovenești, pare să fie, cu precădere, una inelastică ceea ce corespunde mai multor state din Estul Europei (Ghodsi, M., Grubler, J., Stehrer, R., 2016). La aceasta se adaugă oferta instabilă, cu o structură necompetitivă care e dominată de produse primare și manufacturate cu o valoare adăugată joasă. În același timp, cererea la importurile principalilor parteneri comerciali ai Moldovei la export, este elastică.

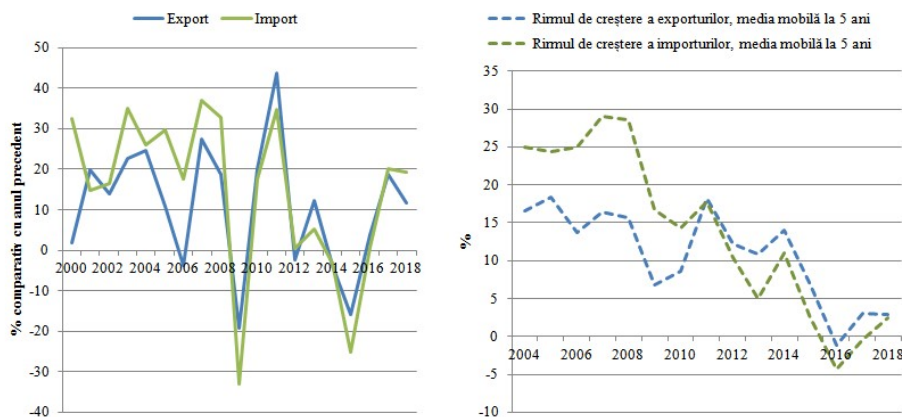

Figura 1. Dinamica comerțului exterior cu bunuri al Republicii Moldova

Sursa: conform datelor BNS; calculele autorilor

Cea mai mare cotă în exporturile moldovenești o reprezintă produsele primare (circa 31%). Acestea sunt formate, preponderent, din exporturile de semințe oleaginoase, fructe, porumb, grâu. Pe de altă parte, cota exporturilor de bunuri intensive în resurse (produse primare procesate) este semnificativ mai mică (circa 16%). Mai mult ca atât, în 2013-2018 se atestă o creștere a cotei bunurilor primare în export din contul reducerii produselor intensive în resurse. Puțin mai mult de jumătate din produsele exportate sunt formate din bunuri intensive în tehnologie a căror cotă s-a modificat neesențial în ultimii 5 ani. Totodată, aici pot fi menționate câteva aspecte importante: bunurilor cu intensitate înaltă în tehnologie au o ponderea critic de mică – 2% și, pe lângă aceasta, includ și bunurile reexportate (ex. medicamentele); se atestă creșterea cotei bunurilor cu intensitate medie în tehnologie – care includ bunurile din industria automotive; se înregistrează scăderea cotei bunurilor cu intensitate mică în tehnologii care includ industria de confecție, producere a încălțăminte, mobilei etc.

**Tabelul 3. Intensitatea tehnologică a exporturilor în profil regional,
2018**

	Intensitate înaltă în tehnologii	Intensitate medie în tehnologii	Intensitate redusă în tehnologii	Produse primare	Intensive în resurse
Bosnia și Herțegovina	2,0	14,8	37,1	14,0	19,8
Estonia	14,2	23,0	15,3	8,3	31,6
UE	16,6	34,3	12,1	4,5	18,5
Georgia	1,6	32,4	6,4	7,9	30,7
Croația	8,9	23,5	20,0	10,9	26,4
Ungaria	20,4	42,2	10,5	5,6	12,0
Lituania	7,0	23,1	19,2	9,1	30,8
Letonia	10,6	19,2	15,1	13,6	31,6
Republica Moldova	1,5	22,9	24,6	27,9	14,3
Macedonia	2,3	53,7	21,0	6,1	10,4
Munteșnegru	2,0	5,4	10,1	36,2	30,3
Polonia	11,0	32,9	24,0	7,1	17,2
România	8,4	43,1	19,0	8,2	13,1
Serbia	5,9	27,0	22,7	13,1	21,9
Turcia	3,6	32,6	33,2	8,3	15,1
Ucraina	2,7	20,8	17,6	26,8	18,6

Sursa: conform datelor WITS

În 2018, exportul de bunuri moldovenești avea următoarea structură : 55,8% - produse manufacturate nealimentare, 42,1% - produse agroalimentare, 1,5% - materii brute cu excepția semințelor de floarea soarelui și 0,7% - combustibili. Comparativ cu anul 2017 structura s-a modificat în sensul descreșterii ponderii produselor agroalimentare (-3,5 p.p.) și a creșterii produselor manufacturate (+3,6 p. p.). Totuși, comparativ cu 2013, structura, în mare parte s-a păstrat.

Exporturile autohtone erau formate din: 57,5% produse agroalimentare, 40,5% din produse manufacturate.

În 2018 Moldova a exportat în mai mult de 136 de țări. Din punct de vedere geografic 68,8% din valoarea exporturilor a fost realizată din contul livrărilor către UE, cota acestui grup de țări sporind progresiv în perioada 2014-2018, inclusiv cu 22 p.p. față de anul 2013 și cu 3 p.p. față de anul

2017. Pe de altă parte se atestă o tendință inversă în cazul ponderii țărilor CSI în valoarea totală a exporturilor: o scădere de la 38% în 2013 la 19,1% în 2017 și la 15,4% în 2018. Cota altor state era de aproximativ 15,8%.

În 2018, exporturile către UE au sporit cu 16,6% comparativ cu 2017 și au crescut cu ritmuri medii anuale de 10,6% în perioada 2014-2018. Mai întâi ar trebui de menționat că media anuală de creștere a exporturilor totale în această perioadă a fost de 2,9%, semnificativ mai mică. La fel, în acest răstimp, valoarea exporturilor către UE a sporit în mediu anual mai rapid decât în perioada 2009-2013. Ori, această creștere este foarte importantă în contextul în care exporturile către CSI au scăzut în mediu cu 13,5% anual în ultimii 5 ani, iar în 2018 scăderea a constituit 10% (din contul contractării tranzacțiilor cu Federația Rusă și cu Belarus). Exporturile către alte destinații au sporit anual în mediu cu 5%, temperând față de perioada anilor 2009-2013, în special, din cauza declinului înregistrat în 2014 și 2015. Totodată în 2016-2018, exporturile către alte destinații decât UE și CSI au înregistrat cea mai înaltă dinamică.

Principalii 3 parteneri la export sunt țări membre ale UE – România, Italia, Germania unde sunt livrate aproximativ 48,8% din valoarea totală a exporturilor și circa 71% din exporturile orientate către UE. A 4-a țară în topul piețelor de desfacere a produselor moldovenești este Rusia cu o cotă de 8,1%, coborând progresiv de pe primul loc pe care î-l deținea în 2013, când îi reveneau 26% din valoarea totală a exporturilor. Contractarea fluxurilor comerciale către Federația Rusă a fost cauzată de impunerea în 2014 a embargoului pentru produsele originare din Republica Moldova. Conform ghidului de export în Federația Rusă 2018, elaborat de USDA Foreign Agricultural Service procedurile de import în Federația Rusă sunt apreciate ca fiind complicate și birocratice. Deși, cadrul legal este modernizat, implementarea acestuia este lipsit de claritate și ușor de manipulat în vederea satisfacerii anumitor interese (USDA Foreign Agricultural Service, 2019).

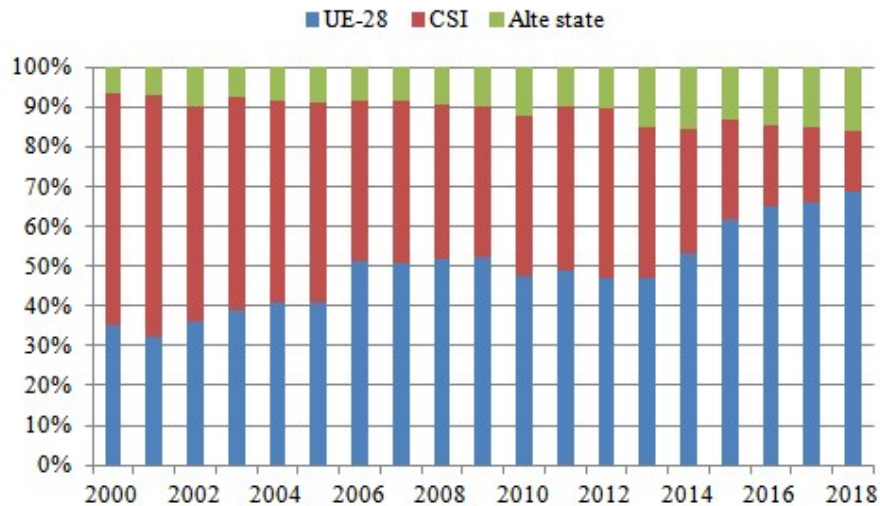

Figura 2. Distribuția geografică a exporturilor Republicii Moldova

Sursa: conform datelor Biroului Național de Statistică al Moldovei

Ponderea Moldovei în exporturile mondiale de bunuri este una foarte mică - de 0,014% în 2018 și a rămas neschimbată comparativ cu anul precedent. De altfel, cu foarte mici oscilații, această cotă a variat în jurul nivelului de 0,01% în perioada 1998-2018. Alte state din regiune, cu excepția Ucrainei și-au consolidat ușor pozițiile în 2018 comparativ cu 2017: Georgia de la 0,015% la 0,017%, Letonia de la 0,079% la 0,080%, Lituania de la 0,169% la 0,172%, România de la 0,399% la 0,409%, Serbia de la 0,096% la 0,099%. Analiza în dinamică a indicatorului scoate în evidență progresele înregistrate de mai multe state din Europa Centrală și de Est, cu precădere membre ale UE: Polonia - o creștere de la 0,5% în 1998 la 1,08% în 2013 și la 1,34 în 2018; Ungaria - o avansare de la 0,4% în 1998 la 0,57 în 2013 și la 0,65 în 2018; Turcia - o sporire de la 0,49% în 1998 la 0,80% în 2013 și la 0,86% în 2018; România - o majorare de la 0,15% în 1998 la 0,35% în 2013 și la 0,41% în 2018.

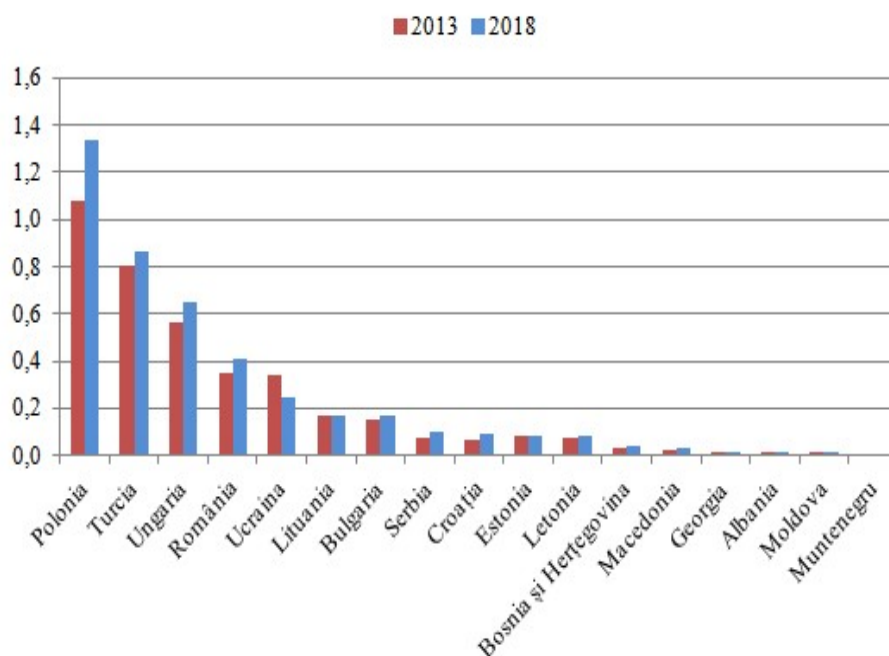

Figura 3. Ponderea țărilor din spațiul Europei Centrale și de Est în exportul mondial de bunuri

Sursa: conform datelor UNCTAD

Dacă vorbim despre țări mai mici, comparabile ca teritoriu și număr al populației cu Republica Moldova, relevantă ar fi experiența țărilor baltice, Bosniei și Herțegovina, Georgiei.

În perioada 1998-2013 cota Letonia în exportul mondial de bunuri s-a majorat de la 0,03% la 0,076%, al Estoniei de la 0,059% la 0,086%, al Lituaniei de la 0,067% la 0,172%, al Bosniei și Herțegovina de la 0,011% la 0,30%, al Georgiei de la 0,03% la 0,15%. Cota Croației a scăzut în perioada dată de la 0,082% la 0,067%.

De asemenea, în 2013-2018, cu excepția Lituaniei, mai multe din state și-au consolidat ușor poziția: Croația cu +0,023 p.p., Letonia- (+) 0,007 p.p., Estonia -(+) 0,001 p.p., Bosnia și Herțegovina cu (+) 0,007 p.p., Georgia cu (+) 0,002 p.p.

4. Diversificarea exporturilor și analiza empirică a corelației dintre diversificarea exporturilor și creșterea economică

Conform estimărilor efectuate, în 2018 exportul Moldovei a devenit mai concentrat atât pe categorii de produse, cât și pe piețe de desfacere comparativ cu anul 2017, iar gama produselor exportate s-a îngustat.

În 2018, Republica Moldova exporta în jur de 2153 pr. Dezagregate la nivel de 6 cifre conform nomenclatorului SA 1992, fiind în scădere comparativ cu anul 2017 (2209 pr.). Estimativ, în 2017 țara livra în exterior circa 47% din pozițiile de produse exportate la nivel mondial; în 2018 - 46%. Comparativ cu anul 2014 se atestă o tendință de creștere a numărului de produse exportate, ceea ce corespunde tendinței generale înregistrată pe parcursul ultimelor 2 decenii. Totodată, gama de produse exportate de către Moldova se diversifică foarte lent. Spre exemplu, în 2013-2018, coșul de produse exportate de către Georgia s-a majorat cu 304 poziții (dezagregat la nivel de 6 cifre), Letonia - 259, România - 153, Lituania – 150, în timp ce Moldova cu 36.

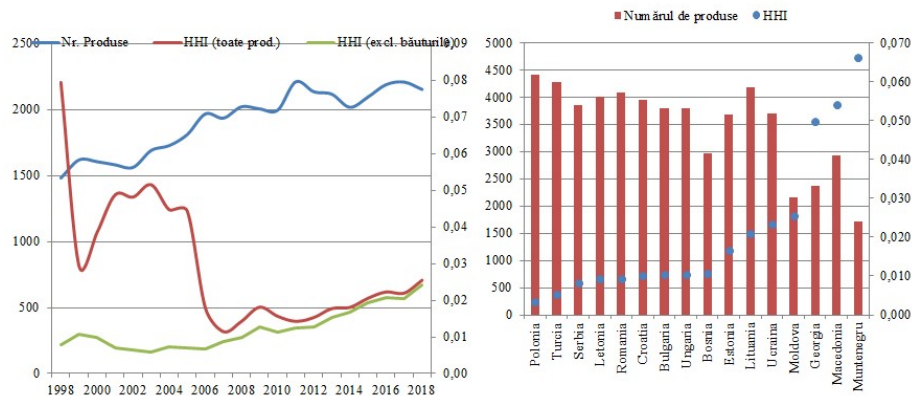

Figura 4. Gradul de concentrare și diversificarea exporturilor pe categorii de produse în Moldova și în profil regional

Sursa: conform datelor WITS

Evidențele empirice, după cum am mai menționat, deși nu univoc, indică existența unei legături între concentrarea exporturilor, diversificarea acestora și nivelul veniturilor pe cap de locuitor. Figura jos reprezentantă,

indică existența unei corelații pozitive dintre numărul produselor exportate și nivelul PIB-ului creat de aceasta per capita. Totodată, această legătură este condiționată de un set de factori care au potențialul de a o face fie mai robustă, fie mai slabă.

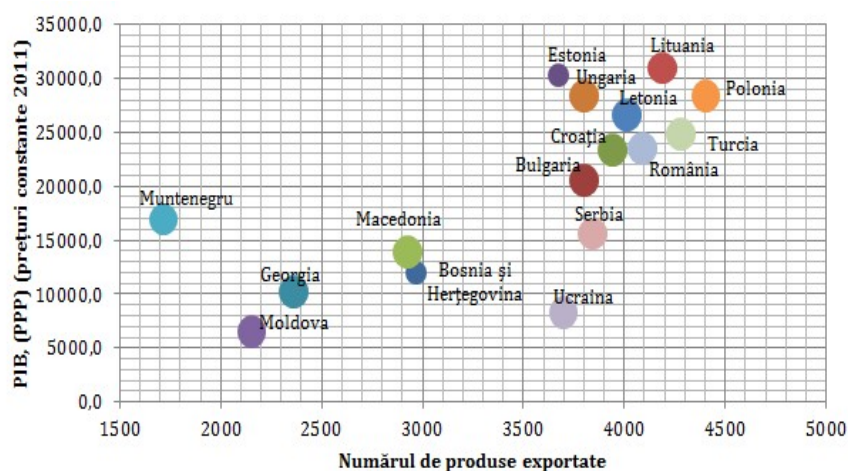

Figura 5. Numărul produselor exportate în 2018 corelat cu nivelul PIB (PPP prețuri constante 2011)

Sursa: conform datelor WITS

Moldova se numără printre statele din regiune care indică cea mai mare valoare a concentrării exporturilor pe categorii de produse. Indicatorul HHI, indică un grad înalt de concentrare 0,025 pe categorii de produse exportate de către Republica Moldova.

Dinamica în timp a nivelului de concentrare a exporturilor după produse calculată conform HHI denotă câteva evoluții. Tendința generală indică asupra reducerii semnificative indicelui, de la 0,79 în 1998 la 0,25 în 2018. De asemenea, se atestă o ruptură structurală. Astfel, din 1998 până în 2006 HHI are valori înalte, deși se reduce, după 2007 se atestă o inversare a tendinței, indicele este în continuă ascendență, însă are valori mai scăzute. Până în 2006, ponderea produselor livrate pe piața rusă era foarte înaltă. În 2006, Rusia a instituit un măsuri prohibitive privind importul de băuturi alcoolice din Republica Moldova. Această interdicție a avut efecte, atât asupra volumului de exporturi, cât și asupra nivelului de diversificare

(Stratan, A., Fala, A., Clipa (Fala), V., 2014). Aceste, aspecte s-au regăsit în formula statistică ce exprimă evoluția temporală a diversificării exporturilor. Astfel, HHI a fost reprezentat prin tendință generală (TREND), evoluția până la instituirea măsurilor prohibitive (ANTEPROHIB) și după aceasta (POSTPROHIB).

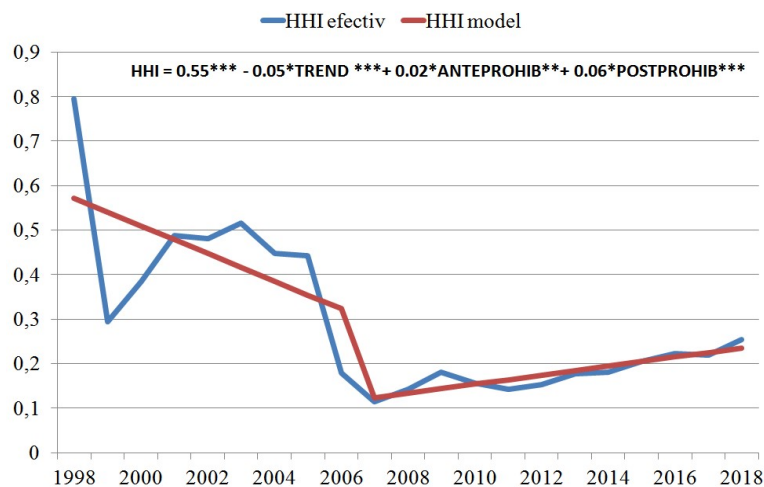

Figura 6. Evoluția în timp a nivelului de concentrare a exporturilor

Sursa: conform datelor WITS

Notă:***/** - variabilele sunt semnificative pentru nivele de încredere de 1% și 5%. Criteriile statistice ce caracterizează regresia sunt: $R^2=0,71$ și $DW = 1,95$

În cadrul prezentei cercetări, s-a încercat depistarea capacităților explicative între creșterea economică, export și nivelul de diversificare a exporturilor.

Pentru testarea capacității explicative a variabilelor s-a utilizat o abordare simplă și s-a aplicat testul de cauzalitate Granger pentru diferite perechi de variabile. Pentru realizarea acestui exercițiu au fost parcurși următorii pași: prelucrarea primară a datelor, staționarea seriilor și rularea propriu-zis a testului Granger.

Prelucrarea primară a datelor. Identificarea relațiilor de cauzalitate s-a realizat pentru 3 variabile: PIB, exportul de mărfuri (EXPORT) și diversificarea exporturilor pe produs, calculate conform HHI. Pentru testare au fost utilizate date anuale ce cuprind perioada dintre 1998 și

2018. PIB-ul și exportul au fost exprimate în prețurile constante ale anului 2011.

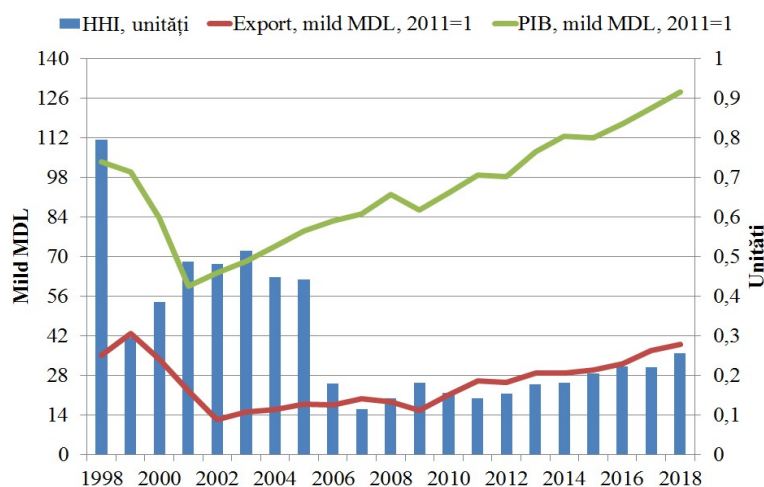

Figura 7. PIB, Exportul de bunuri, diversificarea exporturilor (HHI)

Sursa: conform datelor BNS; calculele autorilor

Staționarizarea datelor. Pentru realizarea testului Granger este necesar ca variabilele să fie staționare, adică integrate de ordinul 0 – I(0). Staționaritatea seriilor s-a realizat prin utilizarea testului Dickey-Fuller augmentat (ADF). În cadrul testului ADF ipoteza nulă presupune existența unității pătrate, ceea ce implică nestaționaritatea seriei (ceea ce echivalent cu integrare de ordinul 1 I(1)), iar ipoteza alternativă respinge prezența unității pătrate, ceea ce presupune staționaritatea șirului dinamic. După prelucrarea primară, și aplicarea testului ADF s-a constatat că nu toate variabilele sunt staționare. Pentru a asigura staționaritatea seriilor, asupra variabile s-a aplicat diferențierea de ordinul 1. Pentru o variabilă y diferența de ordinul 1 se obține prin scăderea dintre valoarea din perioada curentă t a valorii din perioada precedentă $t-1$, $\Delta y = y_t - y_{t-1}$. În rezultat s-au obținut următoarele variabile: DPIB (diferențierea PIB-ului), DEXPORT (diferențierea exportului), DHHI (diferențierea HHI). Aplicarea testului ADF asupra seriilor diferențiate a arătat că variabilele sunt staționare.

Tabelul 4. Rezultatele aplicării testului ADF

Variabila	Probabilitatea prezenței unității pătrate, %	Variabila	Probabilitatea prezenței unității pătrate, %
PIB	0,14	DPIB	0,093
EXPORT	0	DEXPORT	0,073
HHI	0,07	DHHI	0

Sursa: calculele autorilor

Notă: probabilitate mai mare de 0,1 indică asupra prezenței rădăcinii pătrate

Aplicarea testului Granger. Testul constă în verificarea capacității predictive ale valorilor anterioare ale unei variabile X asupra valorilor actuale ale variabilei Y . Au fost testate următoarele perechi: DHHI/DEXPORT și DEXPORT/DPIB. Luând în considerație volumul limitat al eșantionului (doar 21 de observări anuale dintre 1998 și 2018) și pentru a nu diminua gradele de libertate s-au luat valori anterioare de 1 și 2 ani. Pentru testul Granger ipoteza nulă verifică absența cauzalității, în timp ce ipoteza alternativă demonstrează contrariul.

Tabelul 5. Rezultatele aplicării testului de cauzalitate Granger

	Probabilitatea, întârziere 1 an	Probabilitatea, întârziere 2 ani
DHHI nu cauzează	0,13	0,05
DEXPORT nu cauzează	0,39	0,54
DPIB nu cauzează DHHI	0,27	0,77
DHHI nu cauzează DPIB	0,11	0

Sursa: calculele autorilor

Notă: probabilitate mai mare de 0,1 indică că nu există relație de cauzalitate, iar o probabilitate mai mică de 0,1 arată asupra existenței cauzalității

În rezultatul aplicării testului de cauzalitate Granger s-a constatat că în Republica Moldova:

- ✓ concentrarea exportului nu depinde semnificativ de evoluțiile economice interne reflectate prin dinamica PIB și, cel mai probabil, este determinată de condiții exogene, cum ar fi cererea externă. Republica Moldova este o economie mică, ce trebuie să-

și ajusteze structura producției la tendințele externe. Din acest considerent, diversificarea exportului depinde de structura cererii externe;

- ✓ concentrarea pe produse a exportului influențează exportul și PIB-ul într-o perioadă mai lungă de timp (mai mare de un an). Este normal, ca economia să necesite o perioadă mai lungă (câțiva ani) pentru ca să reacționeze la modificarea coșului de produse.

Concluzii

Creșterea economică și comerțul exterior al Moldovei au temperat semnificativ în ultimii 5 ani. Acestea au fost influențate de o serie de constrângeri de ordin intern, dar și extern. De altfel, dinamica acestora, în perioada dată corespunde tendințelor înregistrate la nivel mondial.

Comerțul cu UE în perioada dată, impulsionat și de semnarea Acordului de Asociere în 2014 a accelerat, modificând semnificativ structura geografică a exporturilor. Importanța piețelor de desfacere europene a sporit, formând în 2018 topul principalilor 3 parteneri la export. În același timp, cota CSI și, nemijlocit a Federației Ruse a coborât până la valori istorice minime, înregistrate în perioada de tranziție. Reducerea însă a dependenței geografice a exporturilor moldovenești de piața Rusiei, a fost urmată de reconcentrarea acestora pe piețele vestice. Orientarea exporturilor către state cu un nivel mai avansat de dezvoltare oferă o serie de oportunități pentru dezvoltarea exporturilor țărilor partenere. Totodată, concentrarea acestora menține sporită vulnerabilitatea acestora la șocurile externe, iar aceasta ar trebui să constituie o preocupare importantă de abordat în cadrul politicilor de dezvoltare economică, și nemijlocit a exporturilor.

Problema devine mai critică în contextul în care numărul de produse exportate este foarte îngust și reflectă un grad înalt de concentrare. Riscurile sporesc în condițiile în care cota produselor primare este foarte înaltă, iar produsele intensive în tehnologii au un conținut redus al valorii adăugate.

Cota sectorului agroalimentar în valoarea totală a exportului Republicii Moldova este foarte mare. În special, foarte mare este ponderea produselor primare în export. În decursul ultimilor 5 ani se atestă și o creștere a acestora din contul reducerii produselor intensive în resurse. Un aspect pozitiv este dezvoltarea industriei automotivă, orientată puternic către export și care își majorează progresiv cota în valoarea produselor livrate de

Republica Moldova pe piețele externe. Totodată, activitățile dezvoltate în cadrul acesteia, generează, la moment o valoare adăugată relativ joasă.

În cadrul prezentei cercetări, s-a încercat depistarea capacităților explicative între creșterea economică, export și nivelul de diversificare a exporturilor, iar estimările efectuate au permis formularea următoarelor concluzii. Concentrarea exportului, în Moldova, măsurată prin Indicele Herfindahl Hirschman (HHI) nu depinde semnificativ de evoluțiile economice interne reflectate prin dinamica PIB dar, este cel mai probabil, determinată de factorii externi. Prin urmare, trebuie să se țină cont că Republica Moldova este o economie mică, ce trebuie să-și ajusteze structura producției la tendințele externe. Concentrarea pe produse a exportului influențează exportul și PIB-ul, totodată reacția dintre aceste variabile se produce într-o perioadă mai lungă de timp (mai mare de un an).

Un aspect ce ar prezenta interes pentru cercetările viitoare este determinarea factorilor ce influențează diversificarea exporturilor în Republica Moldova.

Bibliografie selectivă

- [1]. Cadot, O., Carrere C., Strauss-Kahn, V. (2009). Export diversification: What's behind the hump. CERDI, Etudes et Documents, E 2009.34.
- [2]. Ghodsi, M., Grubler, J., Stehrer, R. (2016). Import demand elasticities revisited. Working paper 132. The Vienna Institute for International Economic Studies. <https://wiiw.ac.at/import-demand-elasticities-revisited-dlp-4075.pdf>.
- [3]. Giri, R., Quayyum, S.N.; Yin, R.J. (2019). Understanding export diversification: key drivers and policy implications. IMF.
- [4]. Hesse, H. (2008). Export diversification and economic growth. Washington, DC: The World Bank. http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/489960-1338997241035/Growth_Commission_Working_Paper_21_Export_Diversification_Economic_Growth.pdf
- [5]. Mattia Di Salvo, Pelkmans-Balaoing, E.O.(2015). Non-linearity between export diversification and economic growth How quality of exports and openness to trade can influence the U-shaped Relationship (https://www.researchgate.net/publication/306504262_NON-LINEARITY_BETWEEN_EXPORT_DIVERSIFICATION_AND_ECO

- NOMIC_GROWTH_How_Quality_of_Exports_and_Openness_to_Trade_can_influence_the_U-shaped_Relationship/stats).
- [6]. STRATAN A., FALA A., CLIPA V. Risks to the agri-food sector of Republic of Moldova associated with restrictions imposed by Russian Federation on Moldovan imports. Emerging markets queries in finance and business Conference proceedings, Romania, 2014 disponibil la <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115014008?via%3Dihub>.
- [7]. The World Bank (2013), Online trade outcome indicators preluat de pe <http://wits.worldbank.org/WITS/docs/TradeOutcomes-UserManual.pdf>.
- [8]. USDA Foreign agricultural service. Russia Extended Food Import Ban through End 2020. GAIN Report Number:RS1907 preluat de pe https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/report/downloadreportbyfilename?filename=Russia%20Extended%20Food%20Import%20Ban%20through%20End%202020_Moscow_Russian%20Federation_7-1-2019.pdf.
- [9]. USDA Foreign agricultural service. Russia federation, Exporter Guide. GAIN Report Number:RS1911 preluat de pe https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/report/downloadreportbyfilename?filename=Exporter%20Guide_Moscow%20ATO_Russian%20Federation_7-12-2019.pdf.